

TÜRKİYE'YE GERÇEKLEŞTİRİLEN ORTADOĞU KAYNAKLI ZORUNLU GÖÇLERİN SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ: 1979-2014 ARASI

İsmail ŞAHİN¹
Oğuz DÜZGÜN²

Özet

Savaşlar, iç çatışmalar, doğal afetler gibi gerekçelerle insanların daha önce ikamet ettikleri yerleşim yerlerini terk etmeye mecbur kalmaları ya da göç etmeye zorlanmaları sebebiyle gerçekleşen göçleri ifade etmek için kullanılan zorunlu göç kavramı, gönüllü göç olarak adlandırılan isteğe bağlı göçün karşıtı bir anlamı içinde barındırır. Türkiye Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları ortasında doğal bir köprü konumundadır. Gerçekleşen bu göçlerin büyük bir kısmı zorunlu göç niteliğindedir. 1951 Cenevre Sözleşmesine imza atan Türkiye mültecilerin iltica hakkını tanımıştır. Fakat Türkiye bu sözleşmeyi imzalamak için bazı özel şartlar öne sürmüştür. Doğu ülkelerinden gelen sığınmacıların mülteci statüsüne dahil edilmemesi bu şartlardan birisidir. Çalışmanın konusu olan Ortadoğu kaynaklı zorunlu göçler de bu kapsamdadır. Bu çalışmada 1979 sonrası İran, Irak ve Suriye kaynaklı göçlerin tarihi geçmişi ve Türkiye üzerindeki sosyo-ekonomik etkileri üzerinde durulacaktır. Çalışmada genel olarak Ortadoğu merkezli “zorunlu göçlerin” Türkiye üzerindeki toplumsal ve ekonomik etkileri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Mülteci, Zorunlu Göç, Sosyo-Ekonomik Etki.

Socio-Economic Effects of the Forced Migration in Turkey From the Middle East: Between 1979-2014

Abstract

People have had to leave the place where they live or has been forced to leave because of the reasons such as wars, internal conflicts and natural disasters. Thus, in order to explain this situation, the concept of immigrant has emerged and it has included the opposite meaning of optional migration, which is called voluntary migration. Turkey is located in the middle of Europe, Asia, and Africa continents as a natural bridge. In recent years it has continued unabated migration. The vast majority of these migrations have been “forced migration”. As one of the signatories of the 1951 Geneva Convention on refugees, Turkey has recognized the right to asylum. However, Turkey has put forward certain conditions to sign the contract. The exclusion of the refugee status of asylum seekers from Eastern countries is one of these conditions. In this study, the history of the migration which rooted from after 1979 Iran, Iraq and Syria and its socio-economic impacts on Turkey will be examined. In addition, generally, the impacts of the Middle East-oriented forced immigration on Turkey in terms of socially and economically will be described.

Key Words: Middle East, Refugee, Forced Migration, Socio-economic Impact

---

1 Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Öğretim Üyesi e-mail: ismail@comu.edu.tr.

2 Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortadoğu Araştırmaları Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi. e-mail: oguzduzgun@gmail.com.

Giriş

Göç, ikamet edilen bir bölgeden başka coğrafyaya yerleşim amacıyla taşınmak anlamına gelmektedir (Keleş, 1998, s. 58). Zorunlu göç kavramı ise, insanların vatan olarak benimsedikleri bölgeyi kendi istek ve iradeleri dışında, çeşitli şartların zorlaması nedeniyle terk etmek zorunda kalmaları anlamına gelmektedir (Taş ve Özcan, 2013, s. 289). 2000 yılında yayımlanan BM Dünya Göç Raporunda zorunlu göç kavramının; hayatı, özgürlüğü ya da geçim şartlarını tehlikeye atan zulüm, çatışma, baskı, doğal ve insani felaketler ya da ekolojik bozulmalar gibi zorlayıcı nedenlerle ülkelerini terk eden göçmenler için kullanıldığı belirtilmektedir (http://iom.or.kr/wp-content/pdf/WMR_2000.pdf). Göç olgusu, çok eski tarihlerden beri ekonomik, sosyal, politik ve kültürel etkileriyle toplumları şekillendirici bir unsur olmuştur.

Bu çalışmada genel itibariyle Ortadoğu merkezli zorunlu göçlerin Türkiye üzerindeki toplumsal ve ekonomik etkileri betimlenecektir. Türkiye’de Ortadoğu merkezli iltica kavramından bahsederken, 1951 Cenevre Sözleşmesindeki coğrafi çekince maddesi gereği, Türkiye devletinden ziyade Birleşmiş Milletlerin muhatap olduğu bir süreçten bahsetmekteyiz. Bu sebeple Birleşmiş Milletlerin göç konusunda bizzat sahadaki çalışmaları da çalışma için önemli bir kaynak teşkil etmiştir. İl Emniyet Müdürlükleri, valilikler, belediyeler gibi yerel kurumların kimi verileri de çalışmaya ilham veren kaynaklar arasındadır. Bu çalışmada öncelikle Ortadoğu merkezli göçlerin genel bir tarihi çerçevesi çizilecektir. Ardından yüksek göç oranlarıyla dikkat çeken İran, Irak, Suriye kaynaklı zorunlu göçlerin Türkiye üzerindeki toplumsal ve ekonomik etkileri konusunda genel bir portre çizilecektir.

Türkiye’nin Son Yüzyılda Maruz Kaldığı Zorunlu Göçler

Sığınma talebi insani bir haktır ve bu hakkın kendileri için tanınmasını isteyen kişiler, 1951 tarihli Cenevre sözleşmesine göre sığınma talebinde bulunanla, bir devletin koruması altına girmek isteyen ancak yetkili bir makam onaylayana kadar mültecilik statüsüne dahil olmayan kişilerdir. (Yılmaz, 2014, s. 1687). 1951 yılında gerçekleştirilen BM Mülteci Sözleşmesine göre etnik, ideolojik, felsefi ya da inanca dayalı nedenlerle haksızlığa uğramaktan korktuğu için korunma ihtiyacı hisseden ancak kendi ülkesi tarafından bu ihtiyacı karşılanmayan ya da kendisi korktuğu için ülkesinden böyle bir korunma talep edemeyen, bu nedenle de kendisini koruyabileceğini düşündüğü bir ülkeye sığınan kişiler mülteci

olarak tanımlanır (<http://www.hyd.org.tr/?pid=294>). 1994 senesinde resmi gazetede yayınlanan yönetmeliğin üçüncü maddesine göre Avrupa'dan gelen sığınmacılar mülteci, Avrupa dışından gelenler ise sığınmacı statüsünde kabul edileceklerdir. (<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22127.pdf>) Bu durum da sığınmacı ve mültecinin aynı haklara sahip olmayan iki farklı kavrama işaret ettiğini açıkça ortaya koymaktadır (Dalar ve ark., 2013, ss. 343-344).

Doğu ülkelerinden gerçekleştirilen sığınma başvuruları, Türkiye'deki Birleşmiş Milletler ofisleri üzerinden gerçekleştirilmektedir. Ancak yapılan son kanuni değişikliklerle Türkiye'ye göç eden sığınmacılara "şartlı mülteci" unvanı verilerek "sığınmacı" ile "mülteci" terimleri arasındaki anlamsal fark ortadan kaldırılmıştır. 2013 yılında yürürlüğe giren 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 62. Maddesinde "şartlı mülteci" kavramı detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Bu olumlu gelişmeye rağmen "şartlı mültecilere" yönelik coğrafi kısıtlamanın devam ediyor oluşu, sığınmacılar açısından olumsuz bir durum olarak değerlendirilmektedir (Dalar ve ark., 2013, ss. 346-347).

Son birkaç yüzyılda Balkanlar, Kafkasya, Ortadoğu coğrafyalarında yaşanan siyasi ve askeri çalkantılar; Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının yıkıcı etkileri; özellikle de 1980 sonrasında yaşanan bölgesel trajediler, Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları ortasında doğal bir köprü görünümünde olan Türkiye'ye yönelik göç hareketlerinin artmasına sebep olmuştur. Aslında göç olgusu insanlık tarihi kadar eskidir ama çalışmamızın kapsamı içindeki göç kavramı on dokuzuncu yüzyılda başlayan uluslararası bir süreci ifade etmektedir (İçduygu ve ark., 2014, s. 13).

Osmanlı devleti açısından düşünüldüğünde on dokuzuncu yüzyıl, çözülmenin ve dağılmanın yüzyılı olmuştur. Bu yüzyılda Yunanistan bağımsızlığını elde etmiş, tüm acılarıyla Kırım savaşı yaşanmış, Fransızlar Cezayir'i Osmanlı'dan almış, İngilizler Mısır'ı işgal etmiş ve Kafkaslarda Çerkezlerin sürgünüyle sonuçlanan büyük trajediler yaşanmıştır. Bütün bu olayların sonucunda Osmanlı Devleti bütün imkânlarını kullanarak doğduğu topraklara, yani Anadolu'ya geri çekilmiş, bu çekilişin etkisiyle toplumsal çeşitliliği ve değişimi sağlayacak göç dalgaları Anadolu'yu baştanbaşa kuşatmıştır. Osmanlı'dan Cumhuriyete geçiş sürecinin hızlanmasında Anadolu'ya göç eden bu toplulukların etkilerinin varlığı da inkâr edilemez bir gerçektir (Berber, 2011, s. 17). 1856 yılından 1914 yılına kadar mübadele ve zorunlu göç gibi çeşitli sebeplerle Türkiye'ye gelen sığınmacı ve mülteci sayısının 6.425.000'i bulduğu ortaya

konulmuştur (Berber, 2011, s. 18).

1914 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımında bugünkü Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırlarına denk gelen Osmanlı coğrafyasında 13.390.000'ı Müslüman olmak üzere toplam 16.128.361 Osmanlı tebaasının yaşadığı tespit edilmiştir (Shaw vd, 1976, ss. 239-241). Bu yaşanan göçlerin taraflar açısından pek çok olumlu sonucunun yanında, Osmanlı Devleti'nin ekonomi-politik bünyesine verdiği zararlardan da bahsetmek yerinde olacaktır.

Anadolu'ya göçen toplulukların tarım ve hayvancılıkla uğraşan görece yoksul toplumlar oluşu, bunun yanında yerleşme sürecindeki barınma, yeme-içme vb. masraflarının büyük bir yekun tutması Osmanlı ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir (Şahin, 2006, s. 66). Osmanlı'nın son yıllarında, zorunlu güvenlik saiklerinin etkisiyle gerçekleştirdiği Ermeni tehciri, aynı zamanda Osmanlı'nın zengin zanaatkâr nüfusunun da göç etmesi anlamına gelmiştir. Osmanlı toplumunda "millet-i sadıka" olarak anılan ve Osmanlı'nın en zengin topluluklarından birisi olan Ermenilerin göçünün, Osmanlı Devletinin ve sonrasında yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik gelişimindeki etkilerinin incelenmesi gerekmektedir.

Cumhuriyet döneminde, Lozan Barış antlaşması kapsamında imzalanan ek sözleşme gereği Yunanistan'la karşılıklı olarak gerçekleştirilen zorunlu göç (nüfus mübadelesi) Yunanistan ve Türkiye ekonomilerini olumsuz yönde etkilemiştir (Emgili, 2014). 1923-1927 yıllarında gerçekleştirilen nüfus mübadelesinde Yunanistan'a 1.200.000 Hristiyan Rum'un göçmesine karşılık, Türkiye'ye 500 bin civarında Türk nüfus göç etmek zorunda kalmıştır (Erdal, 2006, s. 204). Yunanistan'a göçen Rumlar ticaret, zanaat, kuyumculuk vb. sektörlerde mahir olduklarından, göç ettikleri ülkenin ekonomisine daha olumlu katkılarda bulunmuşlardır (Hirschon, 2000, s. 76). Bunun yanında Türkiye'ye yerleştirilen göçmenlerin çoğunluğu köylüdür ve bu göçmenler genellikle uzman oldukları mesleklerin mevcut olmadığı şehirlere ya da köylere yerleştirilmişlerdir (Emgili, 2014, s. 109). Dönemin Mübadele, İmar ve İskan Vekili Celal Bayar, bu gerçeği TBMM'de açıkça ortaya koymuştur (Bozdağlıoğlu, 2014, s. 27). 1945-1980 yılları arasında Türkiye'ye yönelen göçler daha çok Bulgaristan merkezli olmuştur. Bu süreçte dağılmakta olan Yugoslavya'dan Arnavutlar, Boşnaklar gibi Müslüman topluluklar da Türkiye'ye göç etmişlerdir. 1990'larda ise Türkiye Afganistan'dan göçen sığınmacılara kapılarını açmıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1999, s. 259-265).

Türkiye'ye yönelik gerçekleştirilen göç hareketleri iki şekilde gerçekleşmektedir:

- Bireylerin çalışma ya da eğitim gibi gerekçelerle devlet otoritesinden izin alarak gerçekleştirdikleri ve yasal göç olarak da adlandırabileceğimiz düzenli göç;

- Yasadışı ve kayıt dışı göçleri ifade eden ve daha çok transit geçişlerle gerçekleştirilen düzensiz göç (İçduygu vd, 2014, s. 223).

1979 yılında yaşanan İran İslam devrimine muhalif olan kesimler için Türkiye adeta bir kaçış yolu olmuştur. Bu dönemde İran'dan Türkiye'ye; çoğunluğu Azeri ve Kürt kökenli olmak üzere yaklaşık 1 milyon sığınmacı göç etmiştir (Buz, 2008, s. 121).

Bu dönemde gerçekleştirilen İran merkezli göçler Mirekoç raporunda da belirtildiği gibi iki kategoride incelenebilir:

- Türkiye'ye sığınma ve Türkiye'de ikamet amaçlı göçler.

- Türkiye yoluyla Avrupa ülkelerine sığınmak amacıyla gerçekleştirilen göçler.

Bu çalışmanın kapsamını belirleyen Ortadoğu merkezli göçler ise gerçek manasıyla 1979 İran devriminden sonra görülmeye başlanmıştır (İçduygu vd, 2014, s. 317). Yeni rejimle sorunlu olan muhalif kesimler için Türkiye adeta bir kaçış otobanı olmuştur.

Türkiye İran'dan sonra ikinci büyük göç dalgasına Irak üzerinden maruz kalmıştır. 1988 yılında Kuzey Irak'ın Halepçe kentinde yaşanan katliam sonrasında Türkiye yaklaşık 51 bin sığınmacıyı misafir etmiştir (Deniz, 2009, s. 191). 1991 yılında ise Körfez Savaşından kaçan 467.489 sığınmacı Türkiye'ye sığınmıştır (Barlas, 2014).

Türkiye yakın dönemde Suriye kaynaklı yoğun bir göç dalgasının hedefi olmuştur. 2010 yılında Tunus'ta başlayan protestolar, diğer Arap ülkelerinde olduğu gibi Suriye'de de özgürlük ve demokrasi isteyen çeşitli toplum kesimlerini derinden etkilemiştir. Bu süreçte Suriyeliler sokaklara dökülmüş; reform, özgürlük, demokrasi talepleri içeren sloganlar eşliğinde BAAS partisine ve Esad rejimine başkaldırmışlardır. Gerçekleştirilen gösteriler Suriye geneline yayılınca Suriye lideri Esad, reform vaatleri gibi çeşitli önlemlere başvurmuş, ancak bu gösterileri engellemeyi başaramamıştır. 2011'in Mart ayında Suriye güvenlik güçleri

Derah kentinde 25 göstericiyi öldürmüştür (Shadid, 2011). Yaşanan bu gibi olaylar üzerine Suriye'yi şiddet sarmalının içine sokan kanlı bir süreç başlamıştır. Böylece Suriye'den Türkiye'ye ve diğer komşu ülkelere yönelik zorunlu bir göç hareketi başlamıştır. BM'in 2015 verilerine göre 4 milyon civarında Suriyeli şu anda ülkesinden dışarıda sığınmacı olarak yaşamaktadır (<http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>). 2. Suriye Koordinasyon Toplantısında 270 bini AFAD'ın barınma merkezlerinde olmak üzere yaklaşık 2 milyon Suriyeli sığınmacının Türkiye'de ikamet etmekte olduğu bildirilmiştir (Kurtulmuş, 2015).

Etnik ve dini çeşitliliğe sahip Ortadoğu kaynaklı bu göç hareketlerinin Türkiye üzerinde sosyo-ekonomik ve sosyo-politik etkileri olduğu açıktır.

Türkiye'nin Zorunlu Göç Karşısındaki Sosyo-Ekonomik Potansiyeli

Türkiye, başta Suriye, İran ve Irak olmak üzere çeşitli Ortadoğu ülkelerinden göçler almaktadır. Bu göçlerin bir kısmı gönüllü göçler olarak değerlendirilebilse de, bu coğrafyada yaşanan savaşlar, baskıcı politikalar, ekonomik krizler gibi etkenler insanları zorunlu göçler yoluyla çeşitli ülkelere sığınmaya mecbur bırakmıştır. İnsanoğlu huzurlu bir ortamda yaşama isteğine sahiptir. Yangın, kıtlık gibi huzurlarını bozan durumlarla karşılaştıklarında kendilerini, daha huzurlu olabilecekleri ortamlara göç etmeye zorunlu hissederler. Ortadoğu'da yaşayan halklar da, karşılaştıkları terör, savaş, ekonomik sıkıntılar gibi durumlar karşısında zorunlu olarak göç etmektedirler. Daha ekonomik ve diğer seçeneklere göre daha kolay olması nedeniyle Ortadoğu kaynaklı göçler genelde sınırdaki en istikrarlı ülkeye doğru bir seyir takip etmektedir. Türkiye'nin sınır komşusu olan İran, Suriye ve Irak gibi ülkelere aldığı göçler bu gerçeği kanıtlamaktadır. Dünya Barış Endeksinin çeşitli sosyo-ekonomik kriterlere göre belirlediği Dünyanın En Huzurlu Ülkeleri listesinde Türkiye'nin göç aldığı Ortadoğu ülkelerinden daha üst sıralarda olduğu görülmektedir (http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/06/2014-Global-Peace-Index-REPORT_0-1.pdf).

Şekil 1 : 2013 Küresel Barış Endeksinde Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Durumu

121	South Africa	2.292	132	Guinea-Bissau	2.431	143	South Sudan	2.576	153	Central African Republic	3.031
122	Mauritania	2.326	133	Mexico	2.434	144	Burundi	2.593	154	North Korea	3.044
123	Honduras	2.332	134	Turkey	2.437	145	Libya	2.604	155	Russia	3.060
124	Uzbekistan	2.333	135	Rwanda	2.444	146	Ethiopia	2.630	156	Congo, Dem. Rep.	3.085
125	Mali	2.346	136	Kenya	2.466	147	Colombia	2.634	157	Pakistan	3.106
126	Azerbaycan	2.350	137	Iran	2.473	148	Nigeria	2.693	158	Sudan	3.242
127	Niger	2.362	138	Chad	2.493	149	Zimbabwe	2.696	159	Irak	3.245
128	Venezuela	2.370	139	Georgia	2.511	150	Israel	2.730	160	Syria	3.393
129	Philippines	2.374	140	Myanmar	2.528	151	Cote d' Ivoire	2.732	161	Somalia	3.394
130	Thailand	2.378	141	India	2.570	152	Yemen	2.747	162	Afghanistan	3.440
131	Kyrgyz Republic	2.391	142	Lebanon	2.575						

Kaynak: Ekonomi ve Barış Enstitüsü, Küresel Barış İndeks Raporu, 2013, (www.visionofhumanity.org).

Şekil 1'den de anlaşılacağı gibi dünya sıralamasında 134. sırada olan Türkiye'nin huzur ve istikrar derecesinin İran, Irak, Suriye ve İsrail gibi Ortadoğu ülkelerinden daha yüksek durumda olduğu görülmektedir. Sarı renkle işaretlenen Türkiye bir orta dereceli huzur ülkesiyken, turuncu renkleriyle İsrail ve İran aşağı, Irak ve Suriye ise kırmızı işaretleriyle çok aşağı huzur dereceli kriz bölgeleri olarak görülmektedir.

Şekil 2: Türkiye'nin Dünya Barış Endeksindeki İlerleme Oranları

COUNTRY	OVERALL RANK	OVERALL SCORE	CHANGE IN SCORE	REGIONAL RANK
Iceland	1	1.16	-0.003	1
Denmark	2	1.21	—	2
Austria	4	1.25	-0.06	3
Switzerland	5	1.27	0.013	4
Finland	7	1.30	—	5
Sweden	9	1.32	—	6
Belgium	10	1.34	-0.027	7
Norway	11	1.36	-0.027	8
Ireland	12	1.37	—	9
Slovenia	13	1.37	—	10
Czech Republic	14	1.40	-0.003	11
Germany	15	1.43	-0.019	12
Portugal	18	1.47	0.027	13
Netherlands	22	1.51	-0.039	14
Hungary	23	1.52	-0.002	15
Poland	25	1.53	—	16
Spain	27	1.56	0.04	17
Croatia	28	1.57	-0.043	18
Romania	30	1.58	—	19
Slovakia	33	1.62	0.04	20
Bulgaria	34	1.66	-0.023	21
Italy	34	1.66	0.003	21
Estonia	38	1.71	0.003	23
Latvia	41	1.77	—	24
Lithuania	43	1.78	-0.016	25
United Kingdom	44	1.79	0.056	26
Cyprus	49	1.84	0.015	27
France	53	1.86	0.037	28
Serbia	62	1.91	0.006	29
Greece	68	1.96	0.05	30
Albania	69	1.96	-0.002	31
Bosnia & Herzegovina	71	1.97	-0.001	32
Kosovo	72	1.97	n/a	33
Montenegro	73	1.98	-0.044	34
Macedonia (FYR)	79	2.04	0.072	35
Turkey	134	2.44	0.116	36
Regional average		1.62		

Kaynak: Ekonomi ve Barış Enstitüsü, Küresel Barış İndeks Raporu, 2013, (www.visionofhumanity.org).

2013 yılı Küresel Barış Endeksi raporundan alınan Şekil 3'deki tablodan da anlaşılacağı gibi Avrupa bölgesi ülkelerinden kabul edilen Türkiye, 2013 yılında 2.44 skoruyla huzur ülkesi olma yolunda en hızlı ilerleyen ülke konumuna yükselmiştir. 2014 yılında ise Türkiye "barış alanında" yakaladığı gelişme trendini sürdürerek 2013'te 134. Sıradayken, 2014'te 128. sıraya yükselmiştir. Böylece Türkiye 2013 yılında 128. sırada yer alan Venezuela'yı da geride bırakmıştır.

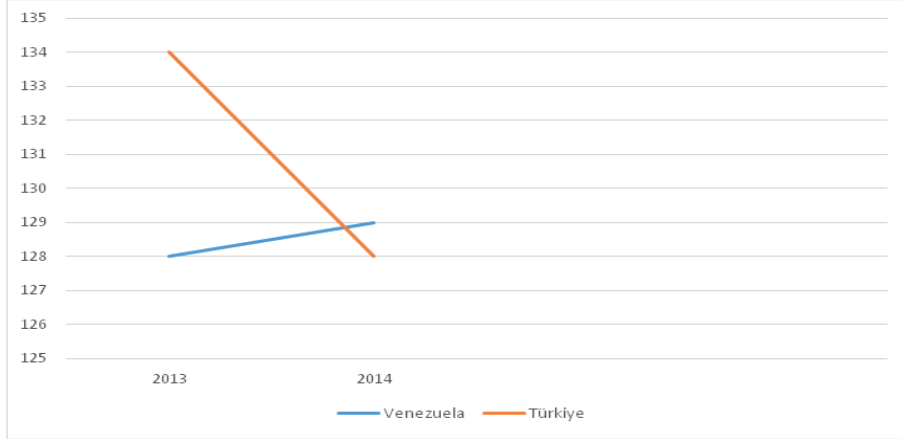
Şekil 3: Türkiye'nin 2014 yılında Dünya Barış Endeksindeki Yeri

	Oran	Mevcut Sıralama	Bir Önceki Sıralama
Türkiye	2.40	128	134
Venezuela	2.41	129	128

Kaynak: Ekonomi ve Barış Enstitüsü, Küresel Barış Endeksi Raporu, 2014 (www.visionofhumanity.org).

Küresel Barış Endeksi verilerinden yola çıkarak 2013-2014 yıllarında Türkiye ile Venezuela arasında yaşanan değişimi Şekil 4'teki gibi bir grafikte göstermek mümkündür.

Şekil 4: Yıllara Göre Türkiye- Venezuela Dünya Barış Endeksi Sıralaması Karşılaştırması

Şekil 4'ten de anlaşılacağı üzere Türkiye Dünya Barış Endeksi'ne göre 2014 yılında 7 basamak ilerleyerek 128. sıraya yükselmiş, Venezuela ise 1 basamak gerileyerek 129. Sıraya düşmüştür. Bu grafikten yola çıkarak 2013-2014 yılları arasında Türkiye'nin iç barışını ve huzurunu arttıracak olumlu gelişmelerde bir yükseliş yaşandığı da tahmin edilebilir.

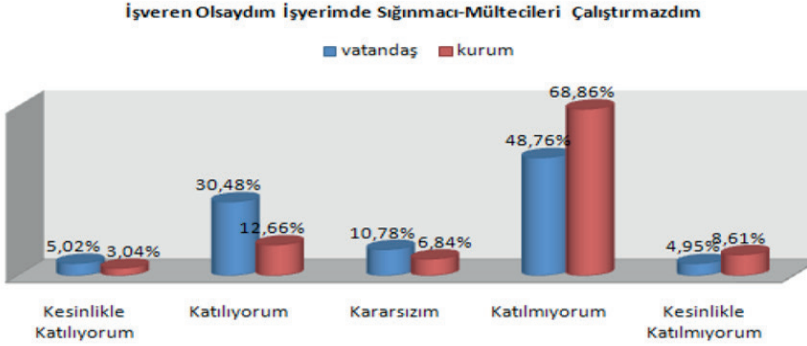
Şekil 1, Şekil 2, Şekil 3 ve Şekil 4'teki tablolar göstermektedir ki, Türkiye'ye gerçekleştirilen İran, Irak ve Suriye kaynaklı göçlerin geçerli sosyo-ekonomik gerekçeleri vardır. Tabloları sunulan araştırmanın kriterleri arasında; siyasi istikrar, iç güvenlik görevlilerinin sayısı, terör eylemlerinin sıklığı, iç çatışmaların sıklığı, BM'in barış çalışmalarına sunulan mâli katkıların miktarı, nükleer ve ağır silah kapasitesi, politik

şiddet kapasitesi gibi kıstaslara yer verilmektedir. Bu kriterlere Ekonomi ve Barış Enstitüsü'nün internet sitesinden ulaşmak mümkündür (www.visionofhumanity.org/sites/default/files/Global%20Peace%20Index%20Report%202015_0.pdf). Ekonomi ve Barış Enstitüsünün dünya çapında gerçekleştirdiği bu araştırmalar, toplumların bir arada yaşama becerisini ölçmek yanında, BM'e yapılan insani yardımlar gibi mâli kriterleri inceleyerek ekonomik kalkınmanın derecesine de işaret etmektedirler. Ekonomisi zayıf bir ülkenin dünya üzerindeki yoksul kesimlere yardım etmek gibi bir arayışının olamayacağı açıktır. Bütün bu gelişmeler sadece Ortadoğu'dan değil, dünyanın pek çok geri kalmış bölgesinden Türkiye'ye göç yaşanmasına sebep olmuştur. Emniyet Genel Müdürlüğü verilerine göre 1995-2013 arasında 156.202 kişi sığınma amaçlı başvuruda bulunmuştur.

Ortadoğu'dan Türkiye'ye gelen mültecilerin büyük bir kısmı ülkemizde belgesiz olarak çalışmaktadır. Emniyet'in istatistiklerine göre 1995-2013 seneleri arasında geçen 19 yıl boyunca yaklaşık 960.974 belgesiz göçmen yakalanmıştır (Sirkeci vd., 2014, s. 6). Çoğu mülteci ise sahip olduğu ekonomik, siyasi vb. hakların farkında değildir. Van'daki İran merkezli mültecilerin müzisyenlik, öğretmenlik, mobilyacılık, kaynakçılık, terziilik gibi meslek dallarına dahil oldukları görülmektedir (Deniz, 2009). Aslında bu mesleki yelpaze, Ortadoğu kaynaklı bütün mülteciler için geçerlidir. Örneğin, 2014 yılında Hatay'a gitmek için gerçekleştirdiğim otobüs yolculuğu sırasında yanımda oturan Suriyeli mültecinin Bursa'da kaynakçılık sektöründe çalıştığını bizzat kendisinden öğrenmiştim.

Hiç şüphesiz çoğunluğu sigortasız ve kaçak olarak çalışan Ortadoğu kaynaklı mültecilerin göçtükleri bölgelerin ekonomik yapılarına belli bir katkıları da olmaktadır. Yaşanan bu göçler devlet açısından ek maliyetler oluştursa da, pek çok işveren "ucuz emek" imkanlarından istifade etmek için İranlı mültecileri çalıştırmaktadır. Bu yaklaşım sadece İranlı mülteciler için değil Irak ve daha çok Suriye'den gelen mülteciler için de geçerlidir. Ayrıca maddi durumları görece iyi Suriyeli mültecilere fahiş fiyatlarla evlerini kiraya veren emlakçılar ve ev sahipleri yüzünden kimi bölgelerdeki kiralalar neredeyse %150 artmıştır (Orhan vd, 2015). Bu durum ev sahiplerinin ekonomilerine katkı sunsa da, kirada yaşayan vatandaşların hayatını zorlaştırmaktadır. Şekil 5'teki anket örneği bilhassa işveren vatandaşlarımızın sığınmacılara iş imkanı sağlama konusundaki görüşlerini anlamamıza yardımcı olabilir.

Şekil 5: Sığınmacı Mültecileri Çalıştırma İçerikli Anket Sorusu

Kaynak: Askıdaki Yaşamlar Projesi Araştırma Raporu (SABEV, SGDD, 2011).

1 Şubat 2010- 1 Şubat 2011 yılları arasında Ankara, İzmir, Van, Erzurum, Gaziantep, Kayseri ve Kırklareli illerinde kurumlar ve vatandaşlar olmak üzere ayrıştırılmış katılımcılara yönelik yapılan bu ankette, vatandaşların yaklaşık %54'ü, kurumların ise yaklaşık %78'i işyerinde mülteci çalıştırabileceğini ifade etmiştir. Bu oranın oluşmasında yardımseverlik duygularının yanı sıra ekonomik çıkar duygusunun da katkısı olduğu söylenebilir.

İran Kaynaklı Zorunlu Göçlerin Toplumsal ve Ekonomik Boyutu

Türkler İslamiyet'i kabul ettikleri yıllardan beri İran coğrafyasıyla yakın ilişkiler kurmuşlardır. İlk olarak Gazneliler 10. Yüzyılda İran'ı hakimiyetleri altına almışlardır. Büyük Selçuklu Devletinin 1040 yılında Gaznelileri yenilgiye uğrattığı Dandanakan savaşından sonra, İran coğrafyası Türklerin denetimi altına girmiştir (Afyoncu, 2009). Osmanlı döneminde de iki ülke arasındaki komşuluk ve göç ilişkileri çeşitli yönleriyle devam etmiştir.

Van il merkezine büyük bir kısmı İran'dan gelen mültecilerin %72'sinin ekonomik durumu kendi ülkelerinde orta düzeyde iken, bu göçmenlerin %6'sı üst gelir düzeyinde, %22'si ise alt gelir düzeyine dahildir. 2008 verilerine göre Van'da yaşayan ve büyük bir kısmı İran'dan göçmüş olan mültecilerin %45'inin aylık geliri 100 ile 200 TL arasındadır. Yaklaşık %26'sı ise 200-300 TL gibi bir gelirle geçinmek zorundadır (Deniz, 2009, s. 200).

1995 yılında Bill Clinton yönetiminin ABD'li şirketlerin İran'la petrol ve doğal gaz ticareti yapmasını yasaklaması ve yine aynı yıl, ABD hükümetinin İran enerji sektörüne yatırım yapan yabancı şirketlere yönelik yaptırım uygulamaya başlaması İran ekonomisini olumsuz etkilemiştir (Özdan, 2012). Bu durum, İran merkezli sığınma taleplerinin artışında İran'a yönelik ambargoların büyük etkisinin olduğunu göstermektedir.

Şekil 6: İran Kaynaklı Zorunlu Göçlerin Adresleri

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Total
Germany	4,314	5,264	4,490	2,955	3,407	4,878	3,455	2,642	2,049	1,374	34,828
Turkey	936	1,454	1,654	1,979	3,843	3,860	3,385	2,505	3,092	---	22,708
United Kingdom	520	615	585	745	1,320	5,610	3,415	2,630	2,874	3,976	22,290
Netherlands	6,075	2,698	1,521	1,679	1,527	2,543	1,519	663	555	450	19,230
Austria	485	656	502	950	3,343	2,559	734	760	979	347	11,315
Canada	1,901	1,728	1,210	880	794	767	768	381	329	342	9,100
United States	498	468	811	746	778	870	944	880	503	421	6,919

Source: Governments, UNHCR. Compiled by: UNHCR, Population Data Unit.
Note: Only includes industrialized asylum countries

Kaynak: <http://www.migrationpolicy.org/article/iran-vast-diaspora-abroad-and-millions-refugees-home>

Tablodan da anlaşılacağı üzere Türkiye'de var olan görece istikrarlı ve demokratik ortam İran merkezli göçlerin Türkiye'ye artarak yönelmesine sebep olmuştur. Türkiye'deki serbest pazar ekonomisinin oluşturduğu çeşitli ekonomik imkânlar da İran kaynaklı göçler için cazip unsurlar olmuştur. Tablo dikkatle incelenirse görülecektir ki, Almanya, Hollanda, Kanada gibi ülkelere gerçekleştirilen İran kaynaklı göçler azalma eğilimindeyken, Türkiye'ye yönelik İran kaynaklı göçler artma eğilimindedir. İran'ın nükleer çalışmalarına yönelik uluslararası ambargoların arttığı 1995-2005 yılları arasında Türkiye'ye yönelik sığınma başvurularının da artmaya başladığı tablodan anlaşılmaktadır. Yine İran sınırına oldukça yakın olan Van il merkezinde Bileşmiş Milletler Mülteciler Komiserliği'ne ait bir ofisin bulunması İran merkezli göçlerin Türkiye'ye yönelmesini teşvik etmiştir (Deniz, 2009, s. 1). Türkiye'de ikamet etme amaçlı İran merkezli mülteci hareketleri başta Van ve Ağrı illeri olmak üzere, Türkiye'nin pek çok bölgesine yönelmiştir. 1979 İran devrimi sonrasında yaklaşık 4 milyon İranlı sığınmacı dünyanın çeşitli bölgelerine göç etmek zorunda kalmıştır. Bu mültecilerin çoğunluğu ise

Türkiye üzerinden dünyanın çeşitli bölgelerine göçmüştür (Gündoğan, 2003). 1980-1988 yılları arasında yaşanan İran-İrak savaşı sırasında Irak'tan olduğu gibi İran'ın sınır bölgelerinden de Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden Batı ülkelerine göçler yaşanmış olmalıdır.

Şekil 7: 1961'den 2005 Yılına Kadar İran'dan Batı Ülkelerine Yönelik Göçler

	1961-1970	1971-1980	1981-1990	1991-2000	2001-2005
USA	10,291	46,152	154,857	112,597	55,098
Germany	7,298*	14,173	67,022	24,131	6,024**
Canada	620	3,455	20,700	41,329	25,350**
Sweden***	384	3,249	38,167	16,804	6,086
UK	---	---	---	12,665	8,640

Kaynak: <http://www.migrationpolicy.org/article/iran-vast-diaspora-abroad-and-millions-refugees-home>.

Tablodan da açıkça anlaşılacağı üzere 1979 İran devrimi sonrasında ve İran-İrak savaşının yaşandığı 1980-1988 yılları arasında İran'dan Batı ülkelerine göç oranı artmıştır. Bu göçlerin çoğu transit bir geçiş yolu olarak görülen Türkiye üzerinden gerçekleştirilmiştir.

İranlı sığınmacılar 1995-2003 yılları arasında çeşitli ülkeler yanında Türkiye'ye de göç etmişlerdir. Bu yıllar arasında Türkiye'ye yönelik sığınma taleplerinin oranlarındaki artış dikkat çekicidir. Bu durum, İran'da yaşanan toplumsal ve ekonomik sıkıntılar yanında bu yıllar arasında Türkiye'de yaşanan sosyo-ekonomik gelişmelerin de bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

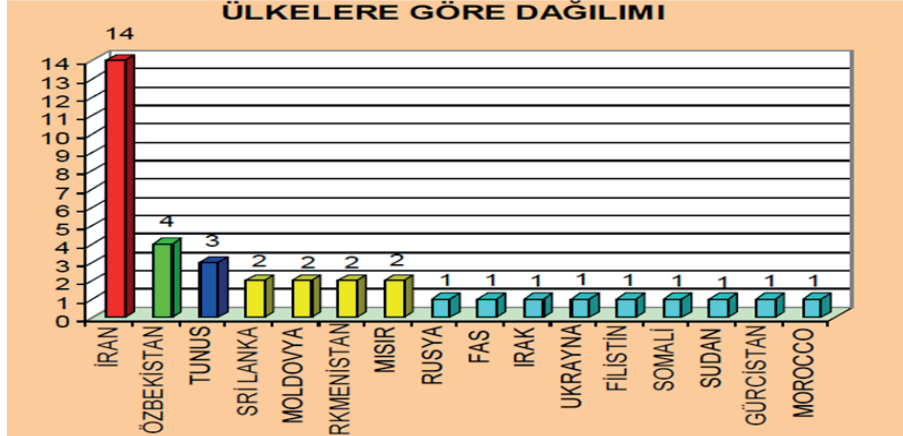
Şekil 8: Türkiye'ye Yönelik Zorunlu Göç Başvurularının Ülkelere Göre Oranları

Menşei Ülke	Şığınma Başvurusu Sayısı	Oran (%)
İran	32,160	46
Irak	27,937	40
Afganistan	2,426	3
Somali	1,005	1.9
Cezayir	94	0.1
Diğerleri	6,404	9
Toplam	70,026	100

Kaynak: BMMYK Türkiye Temsilciliği

Tabloda da görüldüğü gibi, 1995-2005 yılları arasında 32.160 İranlı Türkiye'ye resmi olarak sığınma talebinde bulunmuştur. Bu rakam toplam sığınma taleplerinin %46'sına, yani neredeyse yarısına tekabül etmektedir. İkinci büyük sığınma talebi ise Irak'tan gelmiştir. 27.937 Iraklı'dan sığınma isteği gelmiştir. Bunun genele oranı ise %40'tır. Bu tablo bize 1995-2005 yılları arasında gerçekleştirilen sığınma başvurularının en az %86'sının Ortadoğu kaynaklı olduğunu göstermesi bakımından da anlamlıdır.

Şekil 9: 2010 Yılında Türkiye'ye Sığınan Mültecilerin Oranı

Kaynak: TBMM

Şekil 9'daki tablodan da anlaşılacağı üzere Suriye'deki iç savaşın başlamasından hemen önce Türkiye'ye yönelik en büyük göç hareketleri İran üzerinden gerçekleşmiştir. Tabloda ülkeleri belirtilen 38 göçmenden 14'ü İran'dan gelmiştir. Bu da toplam göçmen sayısının %37'sine tekabül etmektedir.

Şekil 10: Van'da Yaşayan İranlı Mültecilerin Cinsiyet ve Yaş Oranları

Cinsiyet	Sayı	%
Erkek	113	77.9
Kadın	32	22.1
Toplam	145	100
Yaş		
18 - 25	30	20.6
26 - 32	61	41.9
33 - 39	31	21.4
40 - 46	11	7.7
47 - +	12	8.4
Toplam	145	100

Kaynak: Sosyal Bilimler Dergisi, 2013, 5 (1)

Van'da yapılan bir bilimsel araştırmada elde edilen Şekil-10'daki veriler Türkiye'ye göçen İranlıların yaklaşık %78'inin erkek, %22'sinin ise kadın olduğunu ortaya koymuştur. Yaklaşık %84'lük oranıyla dikkat çeken 18-39 yaş arası genç nüfus oranı bize İran'daki istihdam durumunun yetersizliğini göstermek yanında, İran'dan Türkiye'ye daha çok genç nüfusun göç ettiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 11: İran Kaynaklı Mültecilerin Dini ve Medeni Durumları

Din	Sayı	Oran
Müslüman	98	67.6
Hristiyan	20	13.8
Bahai	12	8.3
Ateist	8	5.5
Diğer	7	4.8
Toplam	145	100
Medeni Durum		
Bekar	72	49.7
Evli	68	46.9
Diğer	5	3.5
Toplam	145	100

Kaynak: Sosyal Bilimler Dergisi, 2013, 5 (1).

İran'dan Türkiye'ye gelen mültecilerin yaklaşık %23'ünün İslam dışındaki başka dinleri ve ideolojileri benimsemiş olduğu gözükmektedir. Bu durum İran'da yaşayan farklı inançlara mensup insanların özgürlüklerinin sınırlı olduğunu gösterebilir. Yine bu oranlar Türkiye'deki laik ve demokratik yapının farklı inançlardaki insanlar için cazip bir ortam sunduğunu da ortaya koymaktadır. Misyoner bir yapısı olan Hıristiyanlık ve Bahailiğin bölgedeki faaliyetlerinin incelenmesi ise ayrıca yararlı olacaktır. İranlı mültecilerin neredeyse %50'sinin evli olması ve buna rağmen sadece %22'sinin kadın olması göstermektedir ki, mültecilerin çoğu ailelerini İran'da bırakmışlar ve muhtemelen çalışıp, para kazanıp ülkelerine geri dönmek amacıyla, görece yakın bir ülke olan Türkiye'yi tercih etmişlerdir.

2010 yılı itibarıyla Türkiye'de 6.010 İran uyruklu geçici sığınmacının ikamet ettiği belirtilmektedir (Şeker vd, 2013, s. 23). Van ilinde, üç yıl ve daha uzun süredir yaşayan 145 İranlı sığınmacı üzerinde yapılan araştırmalarda elde edilen sosyo-ekonomik veriler, İran merkezli sığınmacıların ülkemizdeki durumları hakkında yeterince bilgi vermektedir (Şeker vd, 2013, s. 24). İran ve ABD arasında yaşanan müzakerelerin olumlu geçmesi ve İran üzerindeki ambargonun kaldırılmasının sinyallerinin veriliyor olması, bilhassa ekonomik amaçlı Türkiye'ye yönelik İran kaynaklı göçlerin azalacağına bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. İran'ın özgürlükler ve adalet alanında göstereceği olumlu gelişmeler ise yakın bir gelecekte İran'ın göçler için bir cazibe merkezi olmasına neden olabilecektir.

Irak Kaynaklı Zorunlu Göçlerin Toplumsal ve Ekonomik Boyutu

16 Mart 1988'de Irak'ın Halepçe kentinde yaşanan kimyasal katliam, Irak'tan Türkiye'ye yönelik zorunlu göç için bir milat teşkil eder. Saddam Hüseyin Halepçe'ye giren İran ordusunun önünü kesmek amacıyla Kimyasal Ali lakaplı Ali Hasan El Macid El Tikriti'nin kimyasal silahlarla Halepçe'ye saldırmasını istemiştir. Saldırı gerçekleşmiş ve İranlı askerlerin yanında binlerce sivil Kürt, zehirli gazların etkisiyle acımasızca katledilmiştir. Irak'ın Halepçe kentinde yaşanan bu katliam sonrasında Türkiye'ye yaklaşık 51 bin sığınmacı göç etmiştir (Deniz, 2009). Bu sığınmacıların çoğunluğu Kürtlerden oluşuyordu. Birkaç yıl içinde bu mültecilerin çoğunluğu ülkelere geri döndü. 29 Ekim 1991 itibariyle Türkiye'de yalnızca 20 bin Kürt mültecinin kaldığı bilinmektedir (TBMM).

İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün (HRW) 1991 yılında hazırladığı Iraklı Kürtler konulu raporda, Halepçe katliamı nedeniyle Irak'tan Türkiye'ye gelen sığınmacıların Diyarbakır, Muş ve Mardin'de tesis ettiği 3 ayrı kampa yerleştirildiği ortaya konmuştur. İlgili rapora göre Mardin'deki kampta 6 bini 14 yaşın altında olmak üzere 11.333 mülteci misafir edilmiştir. Bu kampların en iyisi olan Diyarbakır kampına ise 11 bin göçmen yerleştirilmiştir. Yine bu rapora göre, Mülteciler Kürtçe eğitim veren okullar açmak istemişler, ancak yerel yetkililer Türkiye'de Türkçeden başka dille eğitim yapılamayacağını savunarak buna müsaade etmemişlerdir. Daha sonra devlet tarafından, yaşları 7-12 arasında olan 1.728 öğrenci için bir okul kurulmuş ve bu okulda öğrencileri eğitmek amacıyla 38 öğretmen görevlendirilmiştir. Okulun eğitim dili ise Türkçe olmuştur. İlgili rapora göre Muş'taki kampta 4.600 mülteci misafir edilmiştir. Muş kampındaki şartlar diğer kamplara göre daha zor olmuştur. 7 ay zarfında bu kampta kalan 269'u çocuk 349 Kürt mülteci, hastalıklar gibi çeşitli sebeplerle ölmüştür. Bu sayı Mardin'deki ölümlerin 4 katıdır. Muş'taki mülteciler de Kürtçe eğitim veren bir okul açmış, ancak yetkililer Türkçe eğitim verilmediği gerekçesiyle bu okulu kapatmıştır. Raporda ayrıca, dönemin Türkiye hükümetinin Halepçe'den göçen Kürtler için Yozgat'ta prefabrik evlerden oluşan bir mülteci kampı yapmak istediği, BM'nin de bu kamp için 14 milyon dolar yardım vermeyi kabul ettiği belirtilmektedir. Ancak daha sonra mültecilerin bölgeden uzaklaşmak istememeleri nedeniyle bu projeden vazgeçildiği de ayrıca ortaya konmaktadır (HRW, 1991).

Türkiye, o dönemde ekonomik sıkıntılarla mücadele etmekte olduğu halde çeşitli kamplara yerleştirdiği bütün mültecilerin barınma, yiyecek, sağlık ve eğitim gibi ihtiyaçlarını bizzat kendisi karşılamıştır. Bu durumu

daha iyi anlamak için Türkiye'nin 1984 yılında 17,4 milyar dolar olan dış borç stokunun, 1989 yılında 41,7 milyar dolara çıktığını, 1984 yılında 375 lira olan doların 1989 yılı sonunda 2.141,7 liraya yükseldiğini bilmemiz yeterli olacaktır (Akpınar, 2009).

1991 yılında ABD ve Irak arasında başlayan Körfez savaşında 2,7 milyonu içeride olmak üzere 4,7 milyon Iraklı yerinden edilmiş, dünyanın çeşitli yerlerinde mülteci olarak yaşamak zorunda kalmış, böylece Irak nüfusunun %15'i yani her 6 kişiden biri zorunlu göçe tabi tutulmuştur (Sassoon, 2009). 2,7 milyonluk dış göçün 467.489'u Türkiye'ye gerçekleştirilmiştir (Barlas, 2014). Bu da göstermektedir ki ABD-İrak savaşında yaşanan göçlerin 5'te 1'i Türkiye'ye yönelmiştir.

İrak'ta 2006-2007 yılları arasında yaşanan iç savaşın neticesinde ise 1948'den beri Ortadoğu'nun en büyük nüfus değişimleri ve yer değiştirmeleri yaşanmıştır (Sassoon, 2009). Şekil 12'de bu süreçte gerçekleşen göçlerin boyutunu gösteren bir tablo verilmiştir.

Şekil 12: Irak'tan Bölge Ülkelerine Zorunlu Göç

Ülke	Sayı
Suriye	1,200,000 - 1,400,000
Ürdün	450,000 - 500,000
Mısır	70,000'den fazla
Lübnan	20,000 - 40,000
İran	57,000
Türkiye	10,000
Körfez Ülkeleri	200,000

Kaynak: UNHCR, Yerinden Edilmiş Iraklıların Dünya Çapında İstatistikleri, Eylül 2007.

Şekil 12'den de anlaşılacağı üzere bu dönemdeki Irak kaynaklı göçlerin büyük bir çoğunluğu Suriye, Ürdün ve diğer Körfez ülkelerine gerçekleştirilirken, kayıtlı 10 bin civarında mülteci de Türkiye'ye sığınmıştır. Dönemin şartlarını düşündüğümüzde bu resmi rakamların fazla da gerçeği yansıtmıyor olabileceği, bir o kadar daha Irak kaynaklı kaçak mülteci nüfusunun Türkiye'ye girmiş olabileceği unutulmamalıdır.

Şekil 13: 1995-2005 Yılları Arasında Irak'tan Türkiye'ye Yönelik Sığınma Başvuruları

Menşei Ülke	Şığınma Başvurusu Sayısı	Oran (%)
İran	32,160	46
Irak	27,937	40
Afganistan	2,426	3
Somali	1,005	1.9
Cezayir	94	0.1
Diğerleri	6,404	9
Toplam	70,026	100

Kaynak: BMMYK Türkiye Temsilciliği

Şekil 13'ten anlaşılmaktadır ki, 1995-2005 yılları arasında %40 oranıyla İran'dan sonra en fazla sığınma talebi Irak'tan gelmiştir. Bu rakamlarda 2003'teki ABD-Irak savaşının payı büyüktür. Yine bu savaş sırasında yaşanan iç çatışmalar da göçleri hızlandırmıştır.

Türkiye'nin pek çok bölgesinde halen binlerce Iraklı sığınmacı yaşamaktadır. Bu sığınmacıların yoğun olarak ikamet ettiği şehirlerden birisi de Bolu ilidir. Bolu Valiliği, Emniyet Müdürlüğü, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı yetkililerinden Iraklı sığınmacılar hakkında bazı veriler elde edilmiştir. 2012 yılında Bolu'daki sığınmacı sayısı 800'dür. Bu dönem itibarıyla devlet Bolu'daki 800 civarındaki sığınmacıya 75 bin TL yollamış ve Bolu'daki yetkililer her ay düzenli olarak bu parayı şartlı mültecilere ulaştırmıştır. Bu sığınmacılara devlet aylık 400 TL yardım yanında, gıda, kömür vb. yardımları da ulaştırmaktadır (Bolu İl Emniyet Müdürlüğü, 2014).

Dönemin yöneticileri daha çok ülkenin sosyo-ekonomik yapısının değişmesinden ve ayrılıkçı hareketlerin artmasından korkmuştur. Dönemin baskıcı ideolojik yapısının da tesiriyle, Peşmergelerin topluma karışması istenmemiştir. Buna rağmen Peşmergelerin göç hareketi Kürt toplumu yanında Türk toplumunu da derinden etkilemiştir. Türkler, Kürt, Kürtçe gibi etnik kavramların Anadolu dışında da kullanıldığı gerçeğiyle karşılaşmışlar; mesela Kürtlerin kökenlerini, kar adamlarının karda yürürken çıkarttıkları *kart kurt* seslerine dayandıran ideolojik yaklaşımlardan şüphe duymaya başlamışlardır.

Irak kaynaklı zorunlu göçlerin diğeri bir neticesi de, bölgesel Kürt milliyetçiliğinin artması ve Türkiye geneline yaygınlaşması yönünde olmuştur. Televizyon, gazete ve radyo yayınları sayesinde, *peşmerge*, *Halepçe*, *Kürt göçü* gibi kavramlarla karşılaşan Kürt kökenli vatandaşlar, kimliklerini keşfetme yolunda arayışlara girmişlerdir.

Halepçe katliamı sonrası yaşanan bu mülteci hareketi Türkiye'deki Kürt siyasi hareketini de beslemiştir. Türkiye'deki Kürt siyasi hareketi, Kürt toplumunun başka coğrafyalarda yaşayan akrabalarını keşfettiği bu süreçten istifade etmiştir. Örneğin, *Leyla Zana*'nın 1991 yılında TBMM'de ettiği Kürtçe yemin, birkaç yıl öncesinde gerçekleşen Peşmerge göçünün toplumsal ve siyasi etkilerinden bağımsız değildir.

Irak'tan Türkiye'ye yönelik gerçekleştirilen göçler, günümüzde de devam etmektedir. Bolu İl Emniyet Müdürlüğü tarafından yapılan açıklamada 2014 itibarıyla Bolu'da 1.632 Iraklı sığınmacının ikamet ettiğini belirtmiştir. Emniyet Müdürlüğü yetkilileri, Irak merkezli sığınmacıların %75'inin politik nedenlerle ülkelerini terk ettiğini açıklamıştır. Sığınmacıların %50'si ilköğretim mezunu, %30'u lise ve %20'si de üniversite mezunudur. Bunlardan yüzde 60'ı evli yüzde 40'ı bekar. Evli olanlardan yüzde 60'ı iki ve ya daha fazla çocuk sahibidir (Bolu İl Emniyet Müdürlüğü, 2014).

Suriye Kaynaklı Zorunlu Göçlerin Toplumsal ve Ekonomik Boyutu

Arap baharının da etkisiyle hükümet karşıtı protesto gösterileri pek çok Ortadoğu ülkesine yayılmıştır. Bu direniş hareketleri Suriye'de ilk olarak 15 Mart 2011'de görülmeye başlanmış ve Nisan 2011'de bütün Suriye geneline yayılmıştır. Bilindiği üzere 1971'den beri Suriye'de *Esad* ailesi hakimdir ve eylemciler *Beşşar Esad*'ın istifa ederek ülkenin demokratik bir rejime kavuşmasını istemektedir. Ayrıca 1963 yılından beri ülkeyi baskıcı bir sistemle idare eden *Baas Partisi*'nin de artık tarihe karışması göstericilerin talepleri arasındadır.

Suriye yönetimi Nisan 2011'de güvenlik güçlerini görevlendirerek bu eylemleri bastırmak istemiştir. Suriye askerleri verilen emirlere uygun olarak göstericilerin üzerine ateş açmışlar ve bu sayede pek çok göstericinin ölmesine sebep olmuşlardır. Bu sürecin sonunda şiddet yine şiddeti doğurmuş, "muhalifler" olarak adlandırılan isyancı gruplar da birbirlerinden bağımsız olarak direnişe geçtiklerini ilan etmişlerdir. Asimetrik savaş olarak da adlandırılan bu durum, zamanla bütün Suriye geneline yayılmıştır.

Irak'tan sonra yaşanan en büyük zorunlu göç dalgası Suriye kaynaklıdır. Tunus'ta yaşanan halk ayaklanmaları sonucu başlayan Arap baharının Suriye'de sebep olduğu acı olaylar neticesinde ülkemize gelen Suriyeli sığınmacı sayısının gayr-i resmi rakamlara göre 2 milyon civarında olduğu devlet yetkilileri tarafından sürekli dillendirilmektedir. AFAD'ın 2013 verilerine göre Türkiye'nin barınma merkezlerinde 191.993 civarında Suriyeli sığınmacı yaşamaktadır. Bu sığınmacıların yerleştirildikleri kamplar Şekil.14'teki tabloda gösterilmektedir:

Şekil 14: Suriyeli Sığınmacıların Yerleştikleri Kamplar

İl	Mülteci Sayısı
Hatay	14,808
Gaziantep	30,649
Kilis	13,398
Şanlıurfa	90,532
Kahramanmaraş	15,910
Osmaniye	7,716
Adıyaman	9,942
Adana	8,709

Kaynak: Buzkıran ve Kutbay, (2013).

Tablodan da anlaşılacağı gibi 2013 yılında Şanlıurfa, Suriyeli sığınmacıların en yoğun olarak bulunduğu ilimizdir. Gaziantep ise yaklaşık 31 bin Suriyeli sığınmacı ile 2. sıradadır. Gaziantep'i Kahramanmaraş ve Hatay illeri takip etmektedir.

2015 yılında AFAD ve hükümet yetkilileri arasında gerçekleştirilen Suriye Koordinasyon Toplantısı'nda ise AFAD kamplarında ikamet eden mülteci sayısının 270.000'e çıktığı ifade edilmiştir. Bu verilere göre barınma merkezlerindeki Suriyeli mülteci sayısı 2013'den bu yana %40'luk bir artış göstererek yaklaşık 78 bin artmıştır. Yine bu toplantıdaki açıklamalar ortaya koymaktadır ki, Türkiye Nisan 2011-Kasım 2014 döneminde Suriyeli göçmenler için 4,5 milyar dolar civarında harcama yapmıştır. Türkiye'nin bu katkısına rağmen Suriyeli mülteciler için gelen BM kaynaklı yardım miktarı 246 milyon dolar civarındadır (Orhan vd, 2015). Birleşmiş Milletlerin hazırladığı 2013 yılı göç raporundan alınan Şekil 17'deki tablo Türkiye'ye gerçekleştirilen Suriye kaynaklı göçlerin 2012-2013 yılları arasında gösterdiği artış miktarını göstermektedir.

TESEV raporuna göre Gaziantep ticaret odasına kayıtlı Suriyeli firma sayısı Suriye’de yaşanan iç çatışma öncesinde 60’ken, Ekim 2014 itibariyle neredeyse 4 kat artarak 209’a çıkmıştır. Mersin’de faaliyette bulunan firmalar içinde Suriyelilerin payı 2009 yılında %6,3 iken 2014 itibarıyla bu pay %31,2 gibi yüksek bir rakama çıkmıştır. Mersin genelinde Suriyelilerin 5 okulu bulunmaktadır. Bu okullardaki Suriyeli öğrenci sayısı 4.484’tür. İl genelinde Milli Eğitim Bakanlığı okullarında ise 1000 civarında Suriyeli öğrenci okumaktadır (Orhan vd, 2015).

Şekil 15. Türkiye’deki Barınma Merkezleri Dışında Yaşayan Suriyeliler-Kasım 2014 (Yerel Yetkililerin Tahmini Rakamları)

Şehir	Suriyeli Sayısı
İstanbul	330.000
Gaziantep	220.000
Hatay	190.000
Şanlıurfa	170.000
Mardin	70.000
Adana	50.000
Kilis	49.000
Mersin	45.000
Konya	45.000
Kahramanmaraş	44.000
Ankara	30.000
Bursa	20.000
Batman	20.000
Şırnak	19.000
Kocaeli	15.000
İzmir	13.000
Osmaniye	12.000
Antalya	10.000
Kayseri	9.500
Diyarbakır	5.000
Adıyaman	2.500
Samsun	1.230
Niğde	1.100
Aydın	1.000

Kaynak: İç İşleri Bakanlığı

Tablodan da anlaşılacağı üzere, Türkiye'deki barınma merkezleri dışında yaşayan Suriyeli nüfusun yaklaşık 1 milyonu İstanbul, Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa, Mardin gibi merkezlerde yaşamaktadır. Suriyeli sığınmacıların yoğun olduğu diğer merkezlerse Adana, Kilis, Mersin, Konya, Kahramanmaraş, Ankara, Bursa gibi iş imkânlarının yoğun olduğu illerdir. 128 bin nüfusluk Kilis'in neredeyse %40'ı Suriyeli sığınmacılardan oluşmaktadır. Suriyeli sığınmacıların ikamet ettikleri bölgelerde kiralardan arttığı gerçeği dikkate alındığında, Kilis'teki yoğun sığınmacı nüfusun Kilis'in yerlileri için hayatı zorlaştırdığını söylemek mümkündür. Türkiye'nin diğer illerine ve ilçelerine dağılmış Suriyelilerin varlığı da düşünüldüğünde, hem yerel halkı hem de Suriyeli göçmenleri ilgilendiren ekonomik sorunların giderek artacağı söylenebilir. Suriye kaynaklı göçlerin yoğunluğu sebebiyle yakın dönemde olmasa bile ileri ölçekte Türkiye'de bazı sosyal değişimler yaşanabilecektir. Suriyeli göçmenlerin nüfus artış oranları bize bu konuda gerekli verileri vermektedir.

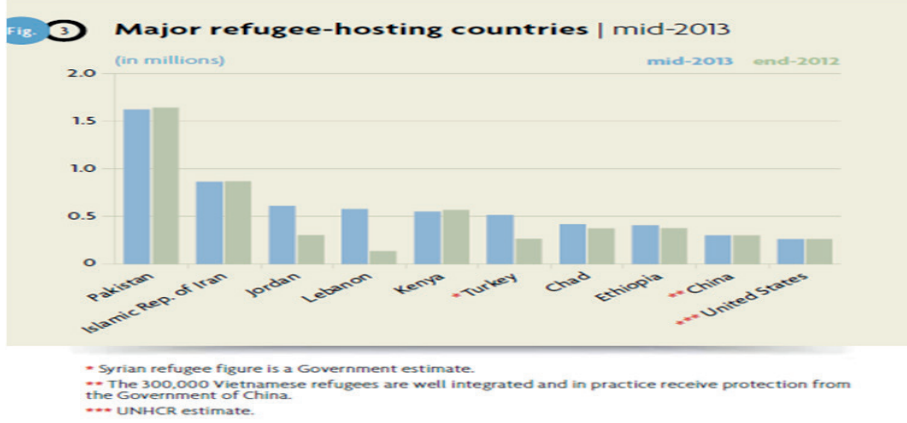
Şekil 16: Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'deki Doğum Oranları

Doğum Yılı	Kamp İçi		Kamp Dışı		Toplam	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)
2011	2	1.3	0	0	2	1
2012	51	32.7	12	35.3	63	33.2
2013	103	66	22	64.7	175	65.8
Toplam	156	100	34	100	190	100

Kaynak: AFAD 2014 raporu

Şekil 16'dan da anlaşılacağı üzere 2011'den 2013 yılına kadar Suriyeli mültecilerin doğum oranları her yıl düzenli bir artış göstermektedir. 2011 yılından 19 Nisan 2014 yılına kadar toplam 11.249 doğum gerçekleşmiştir (Oktay, 2014). Kamplar dışındaki 2 milyon göçmenin nüfus artış hızı da düşünüldüğünde her geçen gün artan mülteci nüfusunun Türkiye'nin sosyo-demografik yapısına olumlu/olumsuz tesirlerde bulunacağı anlaşılmaktadır

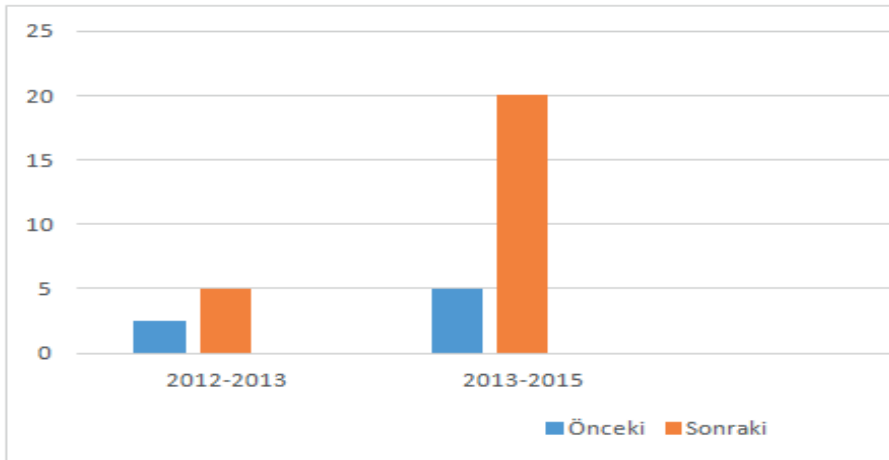
Şekil 17: 2013 Yılında Suriye'den Dünya Ülkelerine Yönelik Zorunlu Göç

Kaynak: BMYK 2013 Dünya Mülteci Raporu.

Tabloya göre Suriye'den Türkiye'ye yönelik göçler 1 yıl içinde en az 2 kat artmıştır. Yine 2012-2013 yılları arasında Ürdün ve Lübnan'ın sığınmacı oranında ciddi artış görülmektedir. Bu artışın Suriye kaynaklı sığınmacı sorunundan kaynaklandığını tahmin etmek zor olmayacaktır. Yine bu tablodan anlaşılmaktadır ki, Suriyeliler göç etmek için yaşadıkları bölgeye en yakın ülkeyi tercih etmektedirler. Bugün Türkiye'de yaşayan Suriyeli sayısının 2 milyon civarında olduğunu düşünürsek, 2013-2015 yılları arasındaki mülteci artış oranı Şekil 18'deki gibi gösterilebilir.

Şekil 18: Suriyeli Göçmen Sayısındaki Artış Oranları

Türkçelerini geliştiren ve komşuluk ilişkileri yoluyla Türk kültürünü öğrenen Suriyeli ailelerin Türk toplum yapısına adapte olma başarılarını da araştırmak gerekmektedir. Örneğin, Bandırma'da ikamet eden 4 çocuklu sığınmacı bir Arap ailenin bütün çocukları Türkçeyi ileri düzeyde konuşup anlamaktadır. En küçük çocuk olan Zeyd dışında bütün çocuklar eğitimlerine Türkiye'de devam etmektedirler. Ayrıca evin babası asgari ücretli olarak bir işte çalışmaktadır. Komşuları yakacak, yiyecek, kıyafet gibi yardımlar yoluyla bu aile için hayatı kolaylaştırma çabası içindedir. Olumsuz diğer örneklerden farklı olarak komşularıyla ilişkilerine oldukça özen gösteren Suriyeli ailenin fertleri, Türkiye'nin toplumsal, kültürel ve ekonomik yapısına uyum sağlama çabası içerisine girmiştir. Elbette bir tek ailenin deneyimlerini ülkemizdeki bütün Suriyeliler için genellemek doğru olmayacaktır. Bu konuda kesin bir şey söyleyebilmek için Suriyeli sığınmacıların yaşadıkları bölgelerde yapılacak araştırmalar sonucunda elde edilecek benzeri verilere ihtiyacımız olduğu açıktır.

Sonuç

Veriler ışığında, Türkiye'ye gerçekleştirilen Ortadoğu kaynaklı zorunlu göçlerin yakın vadede olmasa da uzun vadede çeşitli sosyo-ekonomik sorunlara gebe olup olmadığını söylemek için henüz erkendir. Kültürel alandaki uyum sorunları yanında maruz kaldıkları ekonomik sıkıntılar, eğitim ve sağlık gibi çeşitli hizmet alanlarında yaşanan zorluklar, sığınmacıların Türkiye'deki geleceklerini belirsizleştiren unsurlar arasındadır. Sığınmacıların hızlı nüfus artışı, çeşitli iş alanlarında kayıtsız olarak istihdam edilmeleri, yaşadıkları yerlerin toplumsal ve kültürel dokusuna uymada sıkıntı yaşamaları ile doğacak sorunlar iyi düşünülmeli ve hesaplanmalıdır. Ortadoğulu sığınmacıların nüfus artış hızı dikkate alınarak, mülteci nüfusunun yoğun olarak bulunduğu Mersin, Gaziantep, Hatay gibi merkezlerin sosyo-ekonomik değişimlere uğrama riski uzmanlar tarafından dikkatlice incelenmeli ve bu muhtemel risklere karşı gerekli önlemler ivedilikle alınmalıdır. Türkiye'ye gelen sığınmacıların Türkiye'deki toplum yapısına kültürel ve sosyal manada uyumlarını gerçekleştirmek adına etkili sosyal ve kültürel projelerin geliştirilmesine ve bu projelerin ivedilikle hayata sokulmasına ihtiyaç olduğu da ortadadır.

Bardağın dolu tarafından baktığımızda, çeşitli meslek dallarında ustalaşmış, eğitilmiş, akademik çalışmaları olan ve alanlarında uzmanlaşmış sığınmacıları, Türkiye'nin kalkınması adına faydalı hale getirmek de akılcı bir çözüm olacaktır. Mersin, İstanbul ve Gaziantep gibi bölgeleri hareketlendiren para akışları yerel ekonomiyi canlandırabilecektir.

Zorunlu göçlerin, turizm sektöründe de olumlu gelişmelere sebep olması beklenmektedir. Zorunlu göç fırsata dönüştürülebilirse, tarihi açıdan anlaşılabilir nedenleri olan, ancak yıllar geçtikçe abartılı bir “nefret” seviyesine yükselen Arap-Ortadoğu karşıtlığını ortadan kaldırıp, Türkiye ve Arap dünyası arasındaki ilişkileri olumlu manada düzenleyebilir. Petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarının büyük oranda Ortadoğu’da bulunduğu göz önüne alınırsa, bu ülkelerle kurulacak olumlu ilişkilerin ekonomik dönütlerinin ne olacağını tahmin etmek de kolay olacaktır. Eğer Suriye, Irak gibi ülkelerden gelen sığınmacılara ve bilhassa da gençlere, kaliteli eğitim imkanları yanında; insani ihtiyaçlarını rahatça temin edebilecekleri ekonomik imkanlar sunulursa, gelecekte bu insanlar anavatanları ile Türkiye arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine olumlu katkılar sunabileceklerdir. Ortadoğu kaynaklı zorunlu göçlerin sosyal ya da ekonomik tabanlı bütün olumsuz etkilerine rağmen Türkiye, bilhassa son dönemde Suriye’den göçen Ortadoğulu sığınmacılara duyarsız kalmamış, aslında BM’in ve gelişmiş ülkelerin gerçekleştirmesi gereken insani bir duyarlılığı hayata sokmuştur. Ancak bu sığınma hareketleri kontrolsüz bırakılır ve önemle takip edilmezse, bu iyi niyetli duyarlılığın olumsuz etkileri kuşaklar boyunca görülmeye devam edilecektir.

Kaynakça / References

- Afyoncu, E. (2009). *İran’ın Türk Geçmişi*. Bugün Gazetesi, <http://www.bugun.com.tr/pages/marticle.aspx?id=72315>
- Barlas, M. (2014). *Anadolu’nun İstikrarının Kıymetini Bilmeliyiz*. Sabah Gazetesi, <http://www.sabah.com.tr/yazarlar/barlas/2014/10/13/anadolunun-istikrarinin-kiymetini-bilmeliyiz>
- Berber, F. (2011). 19. Yüzyılda Kafkasya’dan Anadolu’ya Yapılan Göçler. *Karadeniz Araştırmaları*, 31, 17-49.
- BM Göç istatistikleri (t.y.) <http://www.unhcr.org.tr/?page=12>.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2014). Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları. *TSA 18(3)*, 9-32.
- Buz, S. (2008). Türkiye Sığınma Sisteminin Sosyal Boyutu. *TBB Dergisi*, 76, 120-130.
- Buzkıran D. ve Kutbay, H. (2013). Arap Baharının Türkiye’ye Olan Ekonomik ve Sosyal Etkileri. *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5 (1), 147-162.
- Dalar, M., Algan, N. A. ve Algan Ü. (2013). Bolu’daki Irak Sığınmacıların Sosyal ve Ekonomik Sorunları: Saha Çalışmasına Dayalı Bir Analiz, *Alternatif Politika*, 5 (3), 341-359.
- Deniz O. (2009). Mülteci Hareketleri Açısından Van Kentinin Durumu ve Kentteki Mültecilerin Demografik Profili. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14 (22).

Emgili, F. (2014). Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinin Türkiye Cumhuriyeti'nin Milli İktisadının Oluşumundaki Etkileri. *TSA*, 18, 105-121.

Erdal, İ. (2006). Türk-Yunan Nüfus Değişiminde Türk Mübadillere Yapılan Yardımlar. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25 (40), 203-214

Goularas, G. B. (2012). 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerinin Yaşatılması. *Alternatif Politika*, 4 (2), 129-146.

Gündoğan, U. (2003). Islamist Iran And Turkey, 1979-1989: State Pragmatism And Ideological Influences. *Middle East Review of International Affairs*, 7 (1).

Helsinki Yurttaşlar Derneği, <http://www.hyd.org.tr/?pid=294>

İçduygu, A. ve Sirkeci İ. (1999). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri, 75 Yılda Köylerden Kentlere*. İstanbul: Tarih Vakfı.

İçduygu A., Erder, S. ve Gençkaya Ö. F. (2014). *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları: 1923-2023*. İstanbul: TÜBİTAK&MİREKOÇ.

Keleş, R. (1998). *Kent Terimleri Sözlüğü*. Ankara: İmge

Kinsley, S. (1991). *Whatever Happened To The Iraqi Kurds?*. <http://www.hrw.org/reports/1991/IRAQ913.htm#9>

Oktay, F. (2014). *Türkiye'deki Suriyeli Kadınlar*. Ankara: AFAD.

Oktay, F. (2013). *Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar*. Ankara: AFAD.

OMID, (2010). *Report On The Stuation Of Iranian Refugees In Turkey*. https://tavaana.org/sites/default/files/report_on_the_situation_of_iranian_refugees.pdf

Orhan, O. ve Gündoğar, S. S. (2015). *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri*. Ankara: ORSAM&TESEV

Özdan, V. (2012). *İran'a Yönelik Ambargo ve Petrol Tedarikiyle İlgili Riskler*. <http://t24.com.tr/yazarlar/vedat-ozdan/irana-yonelik-ambargo-ve-petrol-tedarikiyle-ilgili-riskler;4864>

Shaw, J. ve Shaw E. K. (1976). *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*. Stanford: Cambridge University.

Sassoon, J. (2009). *The Iraqi Refugees: The New Crisis in the Middle-East*. I.B. Tauris, ISBN 978-1-84885-697-4.

Shadid, A. (2011). *Syria Escalates Crackdown as Tanks Go to Restive City*. New York Times, http://www.nytimes.com/2011/04/26/world/middleeast/26syria.html?_r=2&hp

Sirkeci, İ. ve Yücesahin, M. M. (2014). Türkiye'de Göç Çalışmaları. *Göç Dergisi*, 1 (1), 1 – 10.

Şahin, N., (2006). XIX. Yüzyıl Sonrasında Anadolu'ya Yapılan Göç Hareketleri ve Anadolu Coğrafyasındaki Sosyo-Kültürel Etkileri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler*

Dergisi, 8 (1), 63-82

Şeker, B. D. ve Boysan B. (2013). İranlı Geçici Sığınmacıların Kültürleşme Tercihlerinin Demografik Özelliklere Göre İncelenmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi, 1*, 18-39.

Taş, Y. ve Özcan, S. (2013). *Türkiye’de İç Göçün Yoksulluğa ve İstihdama Etkileri*. International Conference on Eurasian Economies. Session 1B: Büyüme ve Gelişme, 289-298, Petersburg, Russia.

T.C. Resmi Gazete. (1994). Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Toplumda Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. URL’si: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22127.pdf>

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. (2008). Türkiye’de Bulunan Mülteciler, Sığınmacılar ve Yasa Dışı Göçmenlerin Sorunlarını İnceleme Raporu, Ankara.

TBMM. (t.y.)Çeşitli Dönemlerdeki Göç İle İlgili Tutanaklar

Bolu İl Emniyet Müdürlüğü. (2014). <http://www.bolugundem.com/emniyet-muduru-kizilkaya-acikladi-73024h.htm>

UNHCR. (2007). *Global Report, Vol. Turkey*. <http://www.unhcr.org/gr07/>

UNHCR. (1999). *Global Report, Vol. Turkey*. <http://www.unhcr.org/4a0d20356.html>

UNHCR. (2013). *Mid Year Trends about Refugees*. <http://www.unhcr.org/52af08d26.html>

UNHCR. (1951). *Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme*. http://www.unhcr.org.tr/uploads/root/m%C3%BCltecilerin_hukuki_statusune_%C4%B0li%C5%9Fkin_s%C3%B6zle%C5%9Fme.pdf

Yılmaz, A. (2014). Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri, Etkileri, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 9 (2), 1685-1704.

<http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>

<http://www.hrw.org/node/99345/section/5>.

<http://www.thejakartapost.com/news/2012/02/22/bombardment-syria-s-homs-kills-21-people.html>

<http://www.iol.co.za/news/world/syria-defections-hurt-army-morale-1.1334774#.UiEOsaUT6c>. “Syrian defections hurt army morale”. July 5, 2012.

<http://www.smh.com.au/world/syria-what-you-need-to-know-20130903-2t20m.html>. “Syria what you need to know”. Erişim tarihi: 10 September 2013.

<http://www.bolutakip.com/haber/boluda-suriyeli-degil-irakli-var>

http://www.visionofhumanity.org/pdf/gpi/2013_Global_Peace_Index_Report.pdf

<http://www.ttk.gov.tr/index.php?Page=Yayinlar&KitapNo=899>

<http://www.hrw.org/reports/1991/IRAQ913.htm#9>

<http://www.bolutakip.com/haber/boluda-suriyeli-degil-irakli-var>

<http://www.migrationpolicy.org/article/iran-vast-diaspora-abroad-and-millions-refugees-home>

http://www.visionofhumanity.org/pdf/gpi/2013_Global_Peace_Index_Report.pdf

http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/06/2014-Global-Peace-Index-REPORT_0-1.pdf

http://iom.or.kr/wp-content/pdf/WMR_2000.pdf